

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Δ΄. - ΤΕΥΧΟΣ Α΄ ΚΑΙ Β΄.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΚΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1881

Οὗτος ἔστι περὶ τῶν δι' ἑαυτοῦ ἡθροῦς
βουλεύσεων ἢ περὶ παιδείας καὶ αἰσθητικῶν
καὶ αἰσθητικῶν. (Πλάτ. Πλάτων.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

νες σὺν τῷ χρόνῳ εὐχυμοτάτους, ὡς γε αὐτὸς πιστεύει, θέλουσι παραγάγει τῇ πατρίδι ἡμῶν τοὺς καρπούς.

Ἄπὸ τοιούτων ἀρχῶν ὀρμώμενος ὁ «Πλάτων» καὶ τοιαύτας τρέφων χρηστάς ἐλπίδας στερρῶ τῷ ποδὶ καὶ ἀμεταπτώτῳ τῇ γνώμῃ εἰσέρχεται εἰς τὸ τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ δὲ Θεός, ὁ τῶν φώτων πατήρ, στηρίζει καὶ εὐλογοῖ τὰ διαδύματα αὐτοῦ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙΝ ΑΓΩΓΗΣ.¹

Α'. Χαρακτηρισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς.

Οἱ Ἕλληνες, κατοικοῦντες ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ θαυμασίως ὑπὸ τῆς φύσεως εὐνοηθέντες, προεξάρχουσι πάντων τῶν τῆς Δύσεως πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Παρ' αὐτοῖς ἡ εὐγυία τοῦ πνεύματος καὶ ἡ δύναμις τοῦ θυμοῦ συνεβάδιζον μετὰ τῆς ῥώμης καὶ τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος.² Εἰς τοῦτο δὲ πλεῖστον συνετέλει ἡ ἐναρμόνιος ἀνάπτυξις τοῦ σώματος μετὰ τοῦ πνεύματος. Ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ ἀπετέλει παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ κέντρον καὶ τὸν κανόνα σύμπαντος τοῦ βίου αὐτῶν καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ ἀπάσης αὐτῶν τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ, ἥτις ἐξεδηλοῦτο ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἤτοι τῇ σωματικῇ τῶν Ἑλλήνων φύσει, ἐνήσκει τὴν ἑαυτῆς δύναμιν καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἤτοι τῇ πνευματικῇ αὐτῶν φύσει, ὁπότε συνεταυτίζετο μετὰ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ καλοκάγαθία λοιπὸν, τουτέστιν ἡ καλῶς μεμορφωμένη ψυχὴ ἐν τῷ καλῶς μεμορφωμένῳ σώματι, ἡ ἡ αἰσθητὴ ἐνόησις τοῦ ἀγαθοῦ μετὰ τοῦ καλοῦ, εἶναι τὸ τέρμα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀγωγῆς. Ἡ ἀγωγή αὕτη ἐστηρίζετο μὲν ἐν πᾶσιν ἐπὶ βάσεως πολιτικῆς ἢ ἐθνικῆς, οὐ-

¹ Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ὅσον οὕτω ἐκδιδομένου «Παιδαγωγοῦ» μου.

² Τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος ὡςπερ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει καὶ γὰρ ἐνθυμον καὶ διανοητικόν ἐστι· διόπερ ἐλευθερόν τε διατελεῖ καὶ «βέλτιστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων μιᾶς τυγχάνον πολιτείας» (Ἀριστ. πολ. β, 7, 4).

δόλως ὁμως παρεγνώριζεν ἢ παρημέλει τὰ τοῦ ἀτόμου δικαιώματα, ἦτοι ἡ ἑλληνικὴ ἀγωγή ἀπέβλεπε μὲν εἰς τὸ καλὸν τῆς πολιτείας ἢ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀτομικῶν ἀπαιτήσεων.¹ Ὁ παιδαγωγηθεὶς Ἕλληνα ὑπηρετεῖ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν πατρίδα οὐχὶ ὡς τυφλὸς δοῦλος, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερος πολίτης. Ὁ Ἕλληνα δὲν ἀπερροφᾶτο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὡς παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσι συνέβαινε, ἀλλ' ἐταύτιζεν ἑαυτὸν μετ' αὐτῆς, θεωρῶν τὴν μὲν σωτηρίαν καὶ δόξαν αὐτῆς σωτηρίαν καὶ δόξαν ἑαυτοῦ, τὴν δὲ σωτηρίαν καὶ δόξαν ἑαυτοῦ σωτηρίαν καὶ δόξαν ἐκείνης.

Β'. *Ἐποψίς τῶν παρ' Ἕλλησι παιδαγωγικῶν μέσων.*

Κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν πάντων σχεδὸν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πληροφορούμεθα ὅτι οἱ Ἕλληνες τὴν καλοκάγαθίαν, ἦτοι τὴν ἀρμονικὴν διαμόρφωσιν πασῶν τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, ἐπεδίωκον διὰ τριῶν μέσων, ἦτοι τῆς *γυμναστικῆς*, *μουσικῆς* καὶ *γραμματικῆς* (γραμματῶν), ἐν οἷς ἕκαστος ἐλεύθερος νέος ἔπρεπε νὰ μορφωθῆ καὶ παιδευθῆ.² Καὶ διὰ μὲν τῆς *γυμναστικῆς* ἐσκόπουν οἱ Ἕλληνες τὴν *μόρφωσιν τοῦ σώματος*, διὰ δὲ τῆς *μουσικῆς* τὴν *ρύθμισιν τῆς καρδίας*, διὰ δὲ τῶν *γραμμάτων* τὴν *ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ*.

Διὸ εἰς μὲν τὴν *γυμναστικὴν* ὑπήγοντο ἅπαντα τὰ μαθήματα, τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν *μόρφωσιν τοῦ σώματος*· εἰς δὲ τὴν *μουσικὴν*, ἅπαντα τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν *ρύθμισιν τῆς καρδίας*· εἰς δὲ τὴν *γραμματικὴν* ἢ τὰ *γράμματα*, ἅπαντα τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν *ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ*. Οἱ Ἕλληνες, ἀνατρέφοντες καὶ παιδεύοντες τὰ ἑαυτῶν τέκνα ἐν τῇ *γραμματικῇ*, τῇ *μουσικῇ* καὶ τῇ *γυμναστικῇ*, ἐνόμιζον ὅτι μετέδιδον εἰς αὐτὰ

1 «Ὁὐ χρὴ νομίζειν αὐτὸν αὐτοῦ τινα εἶναι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως» (Ἀριστ. πολ. σελ. 4,337. Πλάτ. Νόμ. 7,353)· καὶ «Ἦγεῖτο ἕκαστος οὐ ἐπὶ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ μόνον γεγονέναι, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίδι» (Δημ. π. στεφ. 205).

2 «Ὁὐκ ἐδιδάξατό σε ὁ πατήρ καὶ ἐπαιδεύσεν ἅπερ ἐνόησε οἱ ἄλλοι παιδεύονται, οἱ τῶν καλῶν κάγαθῶν πατέρων υἱεῖς, οἷον γ ρ ἄ μ μ α τ ἄ τ ε καὶ κ ι θ α ρ ἰ ζ ε ι ν καὶ π α λ α ἰ ε ι ν καὶ τὴν ἄλλην ἀγωνίαν;» (Ξενοφ. πολ. λακ. 2, 4). Καὶ «Τρία δὲ καὶ ταῦτα ἐπαιδεύοντο οἱ Ἀθήνησι παῖδες· φημί δὲ γ ρ ἄ μ μ α τ ἄ τ ε, μουσικήν, παλαίειν· οὐχ ἀπλῶς· ἀλλὰ γ ρ ἄ μ μ α τ α μὲν διὰ τὸ κοσμεῖν τὸν λόγον, τὸν ἐν αὐτοῖς· μουσικήν δὲ, διὰ τὸ τιθασσύνειν τὸν θυμὸν· παλαίειν δὲ καὶ γυμνάζεσθαι, διὰ τὸ ἀναρρωνύναί τὸ τῆς ἐπιθυμίας χαλαρόν» (Ὀλυμπ. ἐν βίῳ Πλάτωνος).

παιδείαν ἀρετῆς τελείαν.¹ Εἰς τὰ τρία ταῦτα παιδαγωγικά μέσα προσ-
ετίθη ὑπό τινων, κατ' Ἀριστοτέλην, καὶ τέταρτον ἦτοι ἡ γραφικὴ, χρη-
σιμεύουσα εἰς τε τὸν βίον καὶ πρὸς τὸ κρίνειν κάλλιον τὰ τῶν τεχνιτῶν
ἔργα.² Τινὲς ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλάτων, ἀποδί-
δοντες εἰς τὴν λέξιν *μουσικὴν* εὐρυτέραν ἔννοιαν, καθ' ἣν ἐννοοῦνται πάν-
τα τὰ μέσα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ψυχῆς καθόλου, πε-
ριλαμβάνουσιν ἅπαντα τὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παιδαγωγικά μέσα εἰς
δύο ἦτοι εἰς *γυμναστικὴν* καὶ *μουσικὴν*, ὧν ἡ μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ σώ-
μα, ἡ δὲ εἰς τὴν ψυχὴν.³

Περὶ τῶν παιδαγωγικῶν μέσων τῶν Ἑλλήνων πραγματευόμενοι, ἔχο-
μεν ὑπ' ὄψιν ἰδίως τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ἀληθεῖς ἀντιπροσώπους σύμπαν-
τος τοῦ ἑλληνικοῦ, παρ' ᾧ τὸ αὐτὸ περίπου παιδαγωγικὸν πνεῦμα ἐπε-
κράτει.⁴

Γ'. Ἀγωγή τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους.

Ὅπου ἰδέα τις προσδιορίζει τὸν βίον ἔθνους τινός, ἐκεῖ δικαίως δύνα-
ται τις νὰ παραδεχθῆ ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τοῖς ἀρ-
χαιοτάτοις τοῦ ἔθνους ἐκείνου χρόνοις. Ἡ τῆς *καλοκαγαθίας* ἰδέα, ἥς ἐνε-
φορεῖτο ἀείποτε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἥτις ἀπετέλει τὸν τελικὸν σκο-

1 «Ὅρῶντες γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν ὑμᾶς τε
αὐτοὺς καὶ τοὺς παῖδας ὑμῶν ἰκανῶς μεμαθηκότας, ἃ δὴ παιδείαν ἀρετῆς εἶναι
τελείαν ἡγεῖσθαι» (Πλάτ. Κλειτ. σ. 407. e).

2 «Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδόν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμνα-
στικὴν καὶ μουσικὴν καὶ τέταρτον ἐνιοὶ γραφικὴν τὴν μὲν γραμ-
ματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρή-
στους, τὴν δὲ γυμναστικὴν ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν,—δοκεῖ δὲ καὶ
γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον κτλ.»
(Πολιτ. ε', 34, η', 3).

3 «Τίς οὖν ἡ παιδεία; ἡ χαλεπὸν εὐρεῖν βελτίω τῆς ὑπὸ τοῦ πολλοῦ χρόνου
εὐρημένης; ἔστι δὲ που ἡ μὲν ἐπὶ σώματι γυμναστικὴ, ἡ δὲ ἐπὶ ψυχῇ
μουσικὴ» (Πλάτ. πολιτ. ε', κεφ. 17).

4 Ἀνάγνωθι καὶ τὰς ἐξῆς πραγματείας μου: «Σύνοψις τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις
Ἑλλήσιν ἀγωγῆς» (Ἐφημ. φιλομ. τοῦ 1868 σ. 1493). «Περὶ τῆς παρὰ τοῖς
ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀξίας τῆς ἀγωγῆς» (Εὐσγγ. Κήρ. τοῦ 1869, σ. 65). «Περὶ
τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἀγωγῆς καὶ τῶν μερῶν αὐτῆς καθόλου» (αὐτ.
σ. 180. 545). «Περὶ γυμναστικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ὡς μέσου παιδα-
γωγικοῦ θεωρουμένης» (Ἀθην. Δ, 354). «Περὶ μουσικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις
Ἑλλήσιν ὡς μέσου παιδαγωγικοῦ θεωρουμένης» (αὐτ. Γ. 184).

πὸν τῆς τῶν ἑλληνοπαίδων ἀγωγῆς, ἔχει τὰ σπέρματα αὐτῆς καὶ τὰς ρίζας ἐν αὐτοῖς τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις τῆς Ἑλλάδος, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰ- κάσωμεν ἐκ τε τῶν ἀρχαιοτάτων μύθων καὶ ἰδίως τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν κυριωτάτην πηγὴν τῆς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἑλληνι- κῆς ἀγωγῆς. Τὰ δύο κύρια στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ἦτοι ἡ *γυμνα- στική* καὶ ἡ *μουσική* ἀπαντῶσιν ἤδη ἐν αὐτοῖς τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ ἰδίως τὸ ὁμηρικὸν ἔπος τὰ βρέφη τῶν ἡρώων τρέφει ὅτε μὲν ἡ μήτηρ,¹ ὅτε δὲ ἡ τροφός.² Ὁ παῖς ἐν μὲν τῇ μικρᾷ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ἀνετρέφετο ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ πα- τρός, τῆς μητρὸς καὶ τινος θεραπαίνης³ ἐν δὲ τῇ ὠριμωτέρᾳ ἡλικίᾳ πα- ρεδίδοτο εἰς τινὰ παιδαγωγόν, ὅστις, συγγενὴς τυγχάνων ἢ φίλος πατρι- κός, συνώδευεν αὐτὸν πανταχοῦ καὶ ἐπαιδαγώγει αὐτόν, ὡς ὁ Φοῖνιξ τὸν Ἀχιλλέα.⁴ Ἡ πνευματικὴ μόρφωσις τῶν παίδων καὶ ἰδίως ἡ ἠθικὴ αὐ- τῶν ἀγωγή κατωρθοῦτο τὸ πρῶτον διὰ τῆς ἐν ᾧδῃ καὶ καθαρισμῷ ἐκπαι- δεύσεως. Ἐθνικὰ ᾄσματα, ἀπλᾶ τὴν μελωδίαν καὶ ὑπόθεσιν ἔχοντα τὰς πράξεις προτέρων ἢ συγχρόνων ἡρώων (*κλέα ἀνδρῶν*), ἀπετέλουν τὸ κυ- ριώτερον μέρος τῆς μουσικῆς τῶν παίδων παιδείσεως. — Πρὸς τούτοις πρῶτῶς ἐσπούδαζον οἱ τὰ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων ἐπιτετραμμένοι νὰ μεταδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὸν ἀναγκαῖον βαθμὸν τῆς περὶ τὸν βίον πρα- κτικῆς σοφίας, συνισταμένης ἐκ παραγγελημάτων, ὠφελίμων γνωμικῶν καὶ ἀποφθεγμάτων, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα παραδιδομένων.⁵ Τοιαῦτα γνωμικὰ ἀποφθέγματα καὶ ἠθικὰς διδασκαλίας εὐρίσκομεν πλείστας ἐν τε τῷ ὁμηρικῷ ἔπει καὶ τοῖς ἡσιοδελοῖς Ἔργοις καὶ Ἡμέραις. Ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς ἐκείνης περὶ τὸν βίον σοφίας στηρίζεται κατ' ἐξοχὴν ἡ *ρήτο- ρεία*, ἣν οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες ἀνέπτυσσον ἐν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ τῇ βουλῇ, ἣτοι τῇ συνελεύσει τοῦ δήμου καὶ τῶν γερόντων.⁶ Πλὴν τῶν γνώσεων τούτων οἱ τῶν ἡρώων παῖδες φαίνεται ὅτι προσεκτῶντο καὶ ἑτέρας τινάς,

1 «ἀμφοτέρους (Ἡρακλέα καὶ Ἴφικλῆν) λοβασσα καὶ ἀμπλήσσα γάλακτος, χαλκείαν κατέθηκεν (ἡ Ἀλκμήνη) ἐς ἀσπίδα» (Θεοκρ. 24, 3).

2 Ὀδυσ. I, 404.

3 Ὀδ. Ψ, 325.

4 Εἰς τὸν Φοῖνικα ἀνέθηκεν ὁ Πηλεὺς τὸ καθήκον ἵνα καταστήσῃ τὸν Ἀχιλλέα «μύθων τε ῥητῆρ' ἔμμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων» (Ἰλ. I, 443).

5 Σοφ. Ἀντιγ. 639. πρὸς Πλουτ. Θησ. 3.

6 Ἰλ. B, 370, σ. 406.

ἀναφερομένας περί τε τὸ δίκαιον,¹ τὴν τοῦ θείου λατρείαν,² τὴν μαρτυρικὴν³ καὶ ἰατρικὴν.⁴

Ἄν οἱ τῶν ἡρώων παῖδες ἐδιδάσκοντο καὶ ἐν ταῖς γράμμασι, ὡς ἀναφέρει ὁ Θεόκριτος περὶ τοῦ Ἡρακλέους,⁵ τοῦτο δὲν δυνάμεθα μετὰ θετικότητος νὰ βεβαιώσωμεν, ὡς συνδεόμενον μετὰ τοῦ πολυκρότου ζητήματος τῆς γραφῆς, ἧς ἢ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους γνῶσις ἀμφιβάλλεται παρὰ τῶν πλείστων. Τὰ λυγρὰ ὅμως σήματα, ἅπερ γράφας ἐν πίνακι πτυκτῶ δίδει ὁ Προίτος τῷ Βελλεροφόντῃ πρὸς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ἰοβάτην,⁶ εἶτι δὲ ὁ ἀξιόλογος πλοῦτος τῶν σχημάτων τῆς γλυπτικῆς καὶ τορευτικῆς, ἅτινα περιγράφει ὁ Ὀμηρος ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἰδίως ἀσπίδων, ὡς καὶ ἡ τέχνη τοῦ χαλκέως καὶ τοῦ χρυσοχόου,⁷ παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν πιθανότητα ὅτι παρὰ ταῖς τότε Ἑλλησι πάντως ὑπῆρχε γνῶσις τις γραφικῆς ἢ ἰχνογραφίας, μεθ' ἧς βεβαίως συνήπτετο καὶ ἡ τῆς ἰδίας γραφῆς, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν αὕτη θεωρηθῆ ἀτελής.

Ἐναργεστέρα καὶ ὀριστικωτέρα τῆς ψυχικῆς διαμορφώσεως φαίνεται ἡ σωματικὴ τῶν ἡρωϊκῶν παίδων διαμόρφωσις. Τὰ κατορθώματα καὶ τὰ ἔργα τοῦ βραχίονος ἦσαν τὸ λαμπρότατον γνώρισμα τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρός.⁸ Ἀπεικόνισμα κάλλιστον τῆς σωματικῆς ταύτης διαμορφώσεως παρέχει ἢ ἐν ταῖς ὀμηρικαῖς ῥαψωδίαις περιγραφή τῶν ἀγῶνων. Αἱ ἐνταῦθα μνημονευόμεναι ἀσκήσεις διεξάγονται μετ' εὐστροφίας καὶ τέχνης καὶ ἀποτελοῦσι τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς γυμναστικῆς καὶ ἀγωνιστικῆς, τῆς μετέπειτα τελειοποιηθείσης. Ὁ μὲν ἵππιος ἀγὼν συνίσταται μόνον ἐν ἄρματοδρομίᾳ μετὰ δυζόγου ἦτοι ξυνωρίδος καὶ διεξάγεται καθ' ὄρισμένους κανόνας⁹ ἐκ δὲ τῶν γομηρικῶν ἀγῶνων ὁ ἀπλοῦς ὄρομος, ἡ πάλη, ὁ δίσκος, τὸ ἀκόντιον καὶ ἡ πυγμὴ ἐτελοῦντο οὐχὶ ἄνευ κανονικῆς τέχνης καὶ εὐσχημοσύνης.¹⁰ Ἐκ τῶν μνημονευομένων τούτων ἀγῶνων συμπεραίνομεν ὅτι οἱ τῶν ἡρώων παῖδες ἐνωρίς ἤδη προπαρασκευάζοντο πρὸς αὐτοὺς διὰ τῶν προσηκουσῶν ἀσκήσεων ἂν καὶ ἴδια πρὸς τοῦτο γυμνάσια καὶ παλαίστραι καὶ ἴδιοι διδάσκαλοι δὲν μνημονεύονται ὑπάρχοντες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Ἡ τοῦ γυναικείου φύλου ἀνατροφή κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἦτο

1 Ὀδ. I, 245. Ἰλ. A, 240. I, 441. Ὀδ. B, 45.

2 Ὀδ. Γ, 445.

3 Ὀδ. B, 446.

4 Ἰλ. O, 393.

5 24,403. — 6 Ἰλ. Z, 468. — 7 Ὀδ. Γ, 425. 532. — 8 Ὀδ. Θ, 447. — 9 Ἰλ. Ψ, 306. — 10 Ἰλ. Ψ, 653 κτλ.

ἐπιλή και μικροῦ λόγου ἀξία. Ἡ γυνὴ εἴτε ἔγγαμος εἴτε ἀγάμος, ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῆς οἰκογενείας περιοριζομένη, ἡσχολεῖτο κατ' ἐξοχὴν περὶ τῶν *τῆσθαι, ὑφαίνειν και κετῶν*¹ πλὴν τούτων ἐξετέλει, ὡς εἰκόσ, και ἄλλα οἰκιακά ἔργα, οἷον τὴν *πλόσιν* τῶν ἐνδυμάτων, μηδ' αὐτῶν τῶν βαρύτερων τῶν ἀνάκτων ἐξαιρουμένων,² εἰς ἃ μετεδίδοτο και γνῶσις τις φθικῆς μουσικῆς, ὠφελίμων και βλαβερῶν βοτανῶν και ἠθικῶν ἀξιωματῶν.³

Τῆς μνημονευθείσης ἀγωγῆς μετείχον ἰδίως οἱ τῶν ἡρωϊκῶν ἀνάκτων παῖδες ἀναλόγου ὅμως πρὸς ταύτην ἀγωγῆς βεβαίως δὲν ἦσαν ἄμοιροι και οἱ τῆς κατωτέρας τάξεως παῖδες.

Δ'. Σπαρτιατικὴ ἀγωγή.

Παρά τοῖς Σπαρτιάταις, οἵτινες ἦσαν οἱ γνήσιοι ἀντιπρόσωποι τῆς δωρικῆς φυλῆς, ἡ τῶν παίδων ἀγωγή ἦτο κατ' ἐξοχὴν πολιτικὴ, ἥτοι ἀπέβλεπεν εἰς συντήρησιν και κραταίωσιν τῆς πολιτείας διὰ τῆς προπαρασκευῆς καταλλήλων ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χαρακτῆρ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας ἦτο ὅλως πολεμικός, διὰ τοῦτο και ἡ σπαρτιατικὴ ἀγωγή ἐν πᾶσι αὐτῆς τῆ ἐνεργείᾳ πολεμικὴν φέρει χροιάν. Ἄπαντα τὰ παιδαγωγικὰ μέσα τῶν Σπαρτιατῶν δύο τινὰς σκοποὺς ἐπεδίωκον, τουτέστι τὴν *ἐπίσχυσιν* τοῦ σώματος και τὴν *πειθαρχίαν*, διότι αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ ἐθεωροῦντο ὡς στοιχεῖα ἀπαραίτητα πρὸς συντήρησιν και κραταίωσιν τῆς πολιτείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀγωγή ὑπηρετεῖ εἰς σκοποὺς πολιτικούς, διὰ τοῦτο ἄπασαν τὴν ἐπὶ ταύτης ἐποπτεῖαν εἶχεν ἡ πολιτεία. Λυκοῦργος, ὁ τῆς Σπάρτης νομοθέτης, προτιθέμενος τὴν τῶν παίδων διαμόρφωσιν, πόρρωθεν αὐτῆς ἤρξατο ἥτοι ἀπὸ τῆς κανονίσεως καταλλήλων γάμων.⁴

Ἄμα γεννηθέντος τοῦ παιδίου εὐθὺς ἡ πολιτεία ἐξήσκει τὸ ἐπ' αὐτοῦ δικαίωμα, ἐρευνῶσα τὴν σωματικὴν αὐτοῦ κατάστασιν και ἀπαγορεύουσα τὴν τοῦ ἀμόρφου και ἀναπήρου παιδὸς διατήρησιν.⁵ Τὸ ὑγιὲς παιδίον κατὰ τὸ ἐπταετὲς διάστημα τῆς ζωῆς αὐτοῦ διετέλει μὲν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν και ἐπιμέλειαν τῆς μητρός και τῆς τροφῆς,⁶ οὐδόλως ὅμως ἀπηλ-

1 Ἰλ. Ζ, 456. 491. Ὀδ. Σ. 314. Α, 357, Β, 94.

2 Ὀδ. Ζ, 31. — 3 Ἰλ. Α, 624. 638. Ὀδ. Δ, 220. 223. Ζ, 101.

4 Πλουτ. Δουκ. 44.

5 Πλουτ. Δουκ. 46.

6 Περὶ τῶν Λακωνικῶν τροφῶν, τῶν μεγάλως τιμωμένων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις,

λάσσετε καὶ τῆς τῶν ἀρχόντων ἐποπτείας, μεγάλως μεριμνώντων περὶ τῆς μὴ διαθρύψεως τοῦ παιδίου. Μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος ἡ πολιτεία ἀνελάμβανε τὴν τῶν παιδῶν (μιτύλλων) ἀγωγὴν.¹ Οἱ παῖδες ἐφέροντο εἰς ὠρισμένα τινὰ οἰκοδομήματα· διαιρούμενοι δὲ καθ' ἡλικίας εἰς διαφόρους βούας ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἰδίων βουαγῶν, ἐγυμνάζοντο πολλαχῶς καὶ ἐνησκοῦντο ἐν τῇ ὁμοφροσύνῃ, τῇ ἀφοβίᾳ, τῇ ἐπιδειξιότητι, τῇ πανουργίᾳ, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ ὑπομονῇ τῆς τε ἐνδείας καὶ τῶν πόνων. Οἱ ἐπιτετραχμένοι τὴν τῶν παιδῶν ἐπιμέλειαν ἦσαν πλὴν τῶν βουαγῶν ὁ παιδοκόμος μετὰ τῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ, τῶν μαστιγοφόρων καλουμένων, εἰς οὓς ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀναγκαίων κολάσεων,² καὶ οἱ πέντε βεδιαῖοι, οἱ ἔργον ἔχοντες τὴν τῶν ἐφηβικῶν ἀγωνισμάτων διακόσμησιν.³ Πλὴν τούτων καὶ πᾶς πολίτης πρεσβυτέρας ἡλικίας εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐποπτεῦσιν τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν. Ἐπαινος καὶ μομφή, βράβευσις καὶ χλευασμός, ἦσαν τὰ ἐνεργητικώτατα τῆς ἀγωγῆς ἐλατήρια· οὐχ ἦττον ὅμως καὶ σωματικαὶ ποιναὶ ἐπεβάλλοντο εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν παιδαγωγουμένων, εἰς οὓς προσέκοπτε τὸ παιδαγωγικὸν ἔργον. Ὁ Σπαρτιάτης ἐξηκολούθει ἐποπτευόμενος ὑπὸ τῆς πολιτείας μέχρι τοῦ 30οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας εἰ καὶ κατὰ μὲν τὸ 18ον ἔτος ἐγκατελίμπανε τὴν τῶν παιδῶν ἀγέλην, κατὰ δὲ τὸ 20ον ἀνελάμβανε τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν καθηκόντων, μετὰ τριετῆ δὲ αὐστηρὰν καὶ ἐπίπονον δοκιμασίαν ἐθεωρεῖτο ἀνὴρ καὶ τέλειος πολίτης.

Ἐν τῇ σπαρτιατικῇ πολιτείᾳ, πολεμικῇ οὕτῃ, ἐπεκράτει, ὡς εἰκόσ, ἐκείνο τὸ μέρος τῆς ἀγωγῆς, ὅπερ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν σωματικὴν τῶν παιδῶν ἐνίσχυσιν, ἥτοι ἡ γυμναστική. Ἐκ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων ἐξώρισαν οἱ Σπαρτιάται τὴν πυγμὴν καὶ τὸ παγκράτιον καὶ καθόλου τὰς ἀγρίας τῆς ἀθλητικῆς τέχνης ἀσκήσεις ὡς ἀπειροκάλους καὶ τὸ σῶμα διαστρεφούσας.⁴ Ἐν ταῖς γυμναστικαῖς ἀσκήσεσιν ἐλάμβανον μέρος καὶ αὐταὶ αἱ νεάνιδες, αἱ κομίστριαι τῆς μελλούσης γενεᾶς.⁵ Ὅπως τῆς γυ-

ὁ Πλούταρχος λέγει τὰ ἐξῆς (ἐν 6. Λοκ. κεφ. 16): «ἦν δὲ καὶ περὶ τὰς τροφὰς ἐπιμέλεια μετὰ τέχνης, ὥστ' ἀνευ σπαργάνων ἐκτρεφούσας τὰ βρέφη, ταῖς μέλει καὶ ταῖς εἶδουσι ἐλευθέρια ποιεῖν, ἔτι δὲ εὐκολα ταῖς διαίταις.»

1 Ἡρόδ. ἐν. λ. μίτυλλον.

2 Ξενοφ. πολ. Λακεδ. 2, 2.

3 Παισ. 3, 11, 2.

4 Πλουτ. Ἀποφθ. Λακων. 25.

5 «Τὰ μὲν τοὶ σώματα τῶν παρθένων δρόμοις καὶ πάλαις καὶ βολαῖς δίσκων» καὶ ἀκοντίων διαπόνησεν, ὡς ἦ τε τῶν γεννωμένων ρίζωσις ἰσχυρὰν ἐν ἰσχυ-

βναστικής ἐπιμελοῦντο οἱ Σπαρτιᾶται χάριν πολεμικῶν σκοπῶν, οὕτω χάριν τῶν αὐτῶν σκοπῶν ἐπιμελοῦντο καὶ τῆς μουσικῆς,¹ τῆς ἐμπνεούσης τῶν ψυχῶν καὶ θάρρους πολεμικῶν (δωρίζειν, δωριστί ἄδειν, δωρία φόρμιγγε κτλ.): διὸ καὶ κατὰ τὰς μάχας τὰ τῶν αὐλῶν ἄσματα ὠδήγουν τοὺς σπαρτιατικοὺς στρατοὺς κατὰ τῶν πολεμίων.

Ἡ ἐν τῇ γραφῇ καὶ ἀναγνώσει διδασκαλία τοῦ Σπαρτιάτου περιορίζετο εἰς τὰ οὐσιωδέστατα καὶ ἀναγκαιότατα· τὸ δὲ ἀριθμεῖν, ὡς ἐμπορικὴ ἐπιτήδευσις, περιεφρονεῖτο ἐν Σπάρτῃ.² Τὴν δὲ πνευματικὴν τῶν παιδῶν μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν ἐπεδίωκον οἱ Σπαρτιᾶται οὐχὶ διὰ τῶν ἐπιστημῶν ἢ τῆς ῥητορικῆς, ἣν ὡς τέχνην τοῦ ψεύδους περιεφρόνουν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐνασχήσεως τῶν παιδῶν ἐν τε τῷ λακωνισμῷ, δι' οὗ ἐπεδιώκετο ἡ δι' ὀλίγων λέξεων ἐπίτευξις τοῦ ὀρθοῦ,³ τῇ ἐτοιμότητι περὶ τὰς ἀπαντήσεις καὶ τῷ σιωπᾶν. Ἐν Σπάρτῃ πολὺ ἐφρόντιζον καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς καὶ περὶ τῆς τούτων ὑποταγῆς οὐ μόνον εἰς τοὺς ἄρχοντας, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς πρεσβυτέρους.⁴ Οἱ Σπαρτιᾶται, ὧν ὁ θρησκευτικὸς χαρακτῆρ παρατηρεῖται ἐν τε ταῖς ἐορταῖς αὐτῶν καὶ τοῖς χοροῖς, ἐσέβοντο οὐ μόνον τὴν πρεσβυτέραν ἡλικίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ θῆλυ γένος, ὅπερ λίαν περιεφρονεῖτο ἐν ταῖς ἄλλαις τῆς Ἑλλάδος χώραις.

Τὸ πνεῦμα τῆς λυκουργεῖου ἀγωγῆς, ἧς μετείχον μὲν οἱ τέλειοι πολέ-

• ροῖς σώμασιν ἀρχὴν λαβοῦσα βλαστάνοι βέλτιον, αὐταὶ τε μετὰ ῥώμης τοὺς τό-
• κους ὑπομένουσαι καλῶς ἅμα καὶ ῥαδίως ἀγωνίζονται πρὸς τὰς ὀδύνας» (Πλουτ. Λακ. 44).

1 Πλουτ. Λακων. 44. Πλάτ. Νόμ. 2,666.

2 «Γράμματα ἕνεκα τῆς χρεῖας ἐμάνθανον· τῶν δὲ ἄλλων παιδευμάτων ξενη-
• λασίαν ἐποιοῦντο οὐ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ λόγων. Ἡ δὲ παιδεία ἦν αὐτοῖς πρὸς
• τὸ ἀρχεσθαι καλῶς καὶ καρτερεῖν πονοῦντα καὶ μαχόμενον νικᾶν ἢ ἀποθνήσκειν»
(Πλουτ. ἐπιτῆδ. Λακων. 4).— Κατὰ δὲ τὸν Ἰσοκράτην (Παναθ. 83): «Οὔτοι (οἱ
• Σπαρτιᾶται) τοσοῦτον ἀπολελειμμένοι τῆς κοινῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἰσίν,
• ὥστε οὐδὲ γράμματα μανθάνουσι.» Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἰσοκράτους, θέλοντος
νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Σπαρτιᾶτας ἀπέναντι τῶν Ἀθηναίων, εἶναι ὑπερβολικοί.

3 Θουκ. 4,17. Πλάτ. Πρωταγ. σ. 343. Πλουτ. Λακ. 19· «Ἐγὼ δὲ καὶ τὸν λό-
• γον ὀρῶ τὸν λακωνικὸν βραχὺν μὲν εἶναι δοκοῦντα, μάλιστα δὲ τῶν πραγμάτων
• ἐφικνούμενον.»

4 «Εἰ δ' αὖ ἐθελήσεις εἰς σωφροσύνην τε καὶ κοσμιότητα ἀποβλέψαι καὶ εὐχέ-
• ρειαν καὶ εὐκολίαν καὶ μεγαλοφροσύνην καὶ εὐταξίαν καὶ ἀνδρίαν καὶ φιλοπο-
• νίαν καὶ φιλονεικίαν καὶ φιλοτιμίαν τὰς Λακεδαιμονίων, παῖδα ἂν ἡγήσαιο σαυ-
• τὸν πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις» (Πλάτ. Ἀλκιβ. ἀ. σ. 122). — «Οὕτως ἔοικεν ὁ λα-
• κωνικὸς νομοθέτης ὑπέκκαυμα τῆς ἀρετῆς ἐμβάλεῖν εἰς τὴν πολιτείαν τὸ φιλό-
• τιμον καὶ φιλόνεικον» (Πλουτ. Ἀγησ. κ. 5). Ἠρβλ. Πλουτ. Λακ. ἐπιτ. 248-249.

ται καὶ οἱ μύθαιες (υἱοὶ Σπαρτιατῶν ἐξ εἰλωτίδων),¹ ἀπεκλείοντο δὲ οἱ *Εἰλωτες* καὶ οἱ *περίοικοι*, ἦτο βαθέως ἐμπεφυτευμένον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Σπαρτιατῶν διὸ καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ Σπάρτη διεθρυλεῖτο ὡς *ἐστία ἀνδρῶν*.² Ἦδη δέ, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέβαλον χεῖρα κατακτητικὴν ἐπὶ τοῦ σπαρτιατικοῦ ἐδάφους, ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον ἔχνος τῆς παλαιᾶς σπαρτιατικῆς ἀνδρείας, εἰ καὶ ὁ τύπος τῆς ἀγωγῆς διέμεινε καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον.³

ΑΡΙΣΤΕΙΑΝΗΣ ΣΠΛΘΑΚΗΣ.

Λ Ο Γ Ο Σ

τοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῆς δημοσίας παιδείας ὑπουργοῦ *Gossler*,
ῥηθεὶς μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἑκτῆς συνεδριάσεως τῶν ἐν τοῖς Διδασκαλείοις γερμανῶν διδασκάλων ἐν Βερολίῳ τῇ 27ῃ Σεπτεμβρίου 1882, ἐκ δὲ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μετωφμισθεὶς

ΥΠΟ Ι. Α.

Πολυτίμητοι παροστῶτες!

Ἄρτι ἐκλείσθησαν αἱ θύραι τοῦ συνεδρίου τῶν περὶ τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ γλώσσας ἐνδιατριβόντων ἀνδρῶν, καὶ νῦν ἡ τοῦ κράτους πρωτεύουσα ἀναπατάννουσιν αὐθις τὰς φιλοξένους πύλας τοῖς διδασκάλοις τῶν γερμανικῶν Διδασκαλείων. Ἐκεῖ μὲν καθορώμεν τοὺς τὰ πρῶτα φερομένους ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐνταῦθα δὲ τὴν εὐρυσθενῆ βᾶσιν τῆς παιδείσεως· ἐκεῖ μὲν τὸ καλλώπισμα καὶ τὸ ἀνθος τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἐνταῦθα δὲ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν πυρῆνα τῆς δημοτικῆς παιδείσεως· ἐκεῖ μὲν ἐπιλέκτους τινὰς λο-

¹ Ξενοφ. Ἑλλ. 5, 3, 9. Πλουτ. Ἀγησ. 1. Κλεομ. 8. Ἀθην. 6, 102.

² Νικοκλ. προγυμν. 3, 257.

³ Πλουτ. Ἐπιτηδ. λακίων, 24. Πολυδ. Ἀποσπ. βιβλ. 24, 10.

γάδας τῆς σοφίας, ἐνταῦθα δὲ τοὺς ὑπὲρ τῶν πολλῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐργαζομένους. Ἵψηλόν δὲ τὸν νοῦν καὶ ἰσχυράν τὴν διάνοιαν πρέπει τις νὰ ἔχη, ὥστε νὰ περιαγάγῃ τὸ ὄμμα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς στερεᾶς κρηπίδος τῶν ἐπι τὰ ἡμέτερα διδασκαλεία εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῶν λεπτοτάτων εἰδικῶν σπουδῶν καὶ νὰ κατανοήσῃ, πῶς τὸ ἐν ἐπὶ τὸ ἕτερον τῶν Μουσῶν οἴκημα, συνεχῶς ἀνανεούμενον, πυργούται, τὰ δὲ μέρη ὁμαλῶς καὶ εὐρύθμως πρὸς ἄλληλα συναρμόζονται, οὐδενὸς οὐδαμοῦ φαινομένου οὔτε διαλείμματος, οὔτε κωλύματος καὶ διακοπῆς.

Ὅς τι δ' ἐξαίρετον ἐν τῇ τοῦ κοινοῦ βίου ἡμῶν διαμορφώσει τοῦτο ἡμεῖς ζηλοῦμεν καὶ μακαρίζομεν, ὅτι οὐδεμία ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξις ἀποτόμως ἀπὸ τῆς ἄλλης διακρίνεται, ἀλλ' ἐν πάσαις ὑπάρχουσι μεταβάσεις, ἡ δὲ εὐφροσύνη καὶ φιλεργία ἀείποτε ἐλευθέραν εὐρίσκουσιν ὁδὸν, νέαι δὲ δυνάμεις, θῆ συντόνῳ ἐργασίᾳ δεδοκιμασμένοι, ἐκάστοτε ἀνατέλλουσιν. Ἵπὲρ τῆς τηρήσεως δὲ καὶ διαφυλάξεως τοῦ συνδέσμου τοῦ πνευματικοῦ βίου ἡμῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, τῆς ἀσφαλοῦς δὲ διευθύνσεως πάσης νέας, ἐλλόγου καὶ δεδικαιολογημένης ἐκφάνσεως τῶν περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν χρείων, δὲν παύονται κηδόμενοι διηνεκῶς οἱ τὰ τῆς παιδείας ἐπιτετραμμένοι. Πρὸς δὲ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, τὴν πανίσχυρον κρηπίδα τῆς ὅλης παιδεύσεως, τὰ διδασκαλεῖα εἶναι ὡς τὰ τῆς πλαστικῆς ἐργαστήρια, ἐν οἷς πλάσσεται καὶ διαμορφοῦται ἡ ἡμετέρα νεότης, οἱ ἰσχυρότατοι δὲ καὶ ἰδραϊότατοι στῦλοι τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθόλου βίου. Τὸ πρῶτιστον δὲ καὶ σπουδαιότατον καθήκον τῶν τῆς παιδείας ἐπιμελουμένων, ἅμα δὲ τὸ εὐγενέστατον καὶ εὐχαριστότατον ἔργον, ὕπερ δοκεῖ μὲν ἀπλούστατον εἶναι, τυγχάνει ὅμως τὸ χαλεπώτατον καὶ ταῖς μεγίσταις ὑποκείμενον εὐθύναις, εἶναι νὰ προνοῶσιν, ὅπως διὰ παντὸς σθεναρωτέρα ἢ βᾶσις γίγνηται, σταθερωτέρα τε καὶ μᾶλλον ἀντίσχυουσα. Διὸ πάντες οἱ τῶν Μουσῶν καὶ τῶν γραμμάτων φίλοι ἀγάλονται βλέποντες τοσοῦτους συνεργάτας πανταχίθεν τῆς πεφιλημένης ἡμῖν γερμανικῆς πατρίδος ἐνθάδε συνεληλυθότας, οὔτω δὲ πολλοὺς σπουδαίους ἄνδρας, ἀνταλλασσομένους ἐνταῦθα ἢ ἐκ τοῦ πλουσίου ἐν ἐργασίαις βίου ἐκτήσαντο πείραν, διδόντες δὲ καὶ λαμβάνοντες διδακτικὰ μαθήματα, πολλαχῶς δὲ καὶ ἀσπασίως τοὺς ἐπὶ τῆς παιδείας διὰ τῶν μέχρι τοῦδε πεπονημένων αὐτοῖς προτρεψαμένους καὶ παρορμήσαντας.

Ἐμοὶ δὲ εὐφρόσυτος εἶναι ἡ ἡμέρα, ἐν ἧ κατ' ἐντολήν τῆς πρωσικῆς κυβερνήσεως τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν γερμανικῶν κυβερνήσεων, τοὺς ἄνδρας τῶν γερμανικῶν διδασκαλείων ἄσμενος προσφωνῶ τὸ : ὡς εὖ παρίστητε.

Αἱ ἀξιώσεις, ἅς πρὸς τοὺς τὰ τῆς παιδείας διέποντας ἔχουσι τὰ τῆς δημοτικῆς παιδείας, τὰ εἰς ἐναργιστάτην ῥοὴν διατελοῦντα, πορεύονται σύνδρομοι πρὸς αὐτοὺς οἱ τῆς παιδείας ἄρχοντες παρὰ τῶν Διδασκαλείων ἀπαιτοῦσιν. Διότι οἱ διδάσκαλοι τῶν κοινῶν δημοτικῶν σχολείων τῆς Πρωσίας ἦσαν ἐν μὲν τῷ ἔτει 1873 ὑπὲρ τοὺς 52,000, τῷ δὲ 1879 ὑπὲρ τοὺς 58,000 (ἐν δὲ τῷ ἐνεστῶτι 60,000 μάλιστα)· τούτων κατὰ μὲν τὸ 1879 ὑπὲρ τοὺς 40,000 ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς σχολείοις ἐδίδασκον, ὑπὲρ τοὺς 17,000 ἐν τοῖς καθολικοῖς, ἑκατοστύες δέ τινες ἐν ταῖς τῶν Ἰουδαίων. Αἱ δὲ διδάσκαλοι εὐαγγελικαὶ μὲν ἦσαν ὑπὲρ τὰς 2,000, καθολικαὶ δὲ ὑπὲρ τὰς 3,000, καὶ τινες δὲ Ἰουδαῖαι.

Οἱ δὲ 58,000 μάλιστα διδάσκαλοι ἦσαν ἐνεργοὶ ἐν 33,000 δημοτικοῖς σχολείοις, ὧν οἱ ὑπὲρ τοὺς 23,000 ἐν σχολείοις μίαν τάξιν ἔχουσιν· ὥστε ὑπὲρ τοὺς 40% εἰς διδάσκαλος ἐν σχολείοις μιᾶς τάξεως, περὶ δὲ τοὺς 60% ἐν σχολείοις πλειόνων τάξεων.

Ἐλειτούργουν δὲ τῷ 1879 ἐν τῇ πρωσικῇ πολιτείᾳ 79 Διδασκαλεῖα μετὰ 3 τοῦ γυναικείου φύλου, τῷ δὲ 1879 140 μετὰ 8 τοῦ γυναικείου φύλου. Ἐκ τῶν 110 δὲ διδασκαλείων περὶ μὲν τὰ 2/3 εἶναι εὐαγγελικά, περὶ δὲ τὸ 1/3 καθολικά, ἐν δὲ σύμμικτον. Ἐφοίτησαν δὲ μαθηταὶ τῷ μὲν 1870 περὶ τοὺς 50,000, ἐν δὲ τῷ 1879 ἀμφὶ τοὺς 94.000, οὕτως ὥστε ἐν ἐκείνῳ μὲν εἰς τοῦ διδασκαλείου μαθητῆς ἀνελόγει πρὸς 4,727 κατοίκους, ἐν τούτῳ δὲ πρὸς 2,737.

Ἐκ τῶν ῥηθέντων καταφαίνεται ὅπως ἐκτασιν τὰ τῶν δημοτικῶν σχολείων ἐν τῇ Πρωσίᾳ ἔχουσιν. Αἱ δὲ περὶ τὴν διοίκησιν αὐτῶν δυσχεραῖαι ἐξ ἄλλων τε πολλῶν πηγάζουσι καὶ ἐκ τούτου μάλιστα, ὅτε τὰ τῆς δημοτικῆς παιδείας φύσει μηδέποτε πρέπει νὰ ἡρεμώσιν, ἀλλὰ διηνεκῶς κατὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ ἰσχὺν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπέκτασιν περαιτέρω νὰ ἀναπτύσσωνται. Ἡ δὲ περαιτέρω ἀνάπτυξις ἐξαρτᾶται μὲν ἐκ τῆς κανονικῆς καὶ εὐρύθμου ἐπαυξήσεως τῶν κατοικούντων, ἧτις ἄγει εἰς τὴν διανομὴν τῶν τάξεων καὶ τὴν ἰδρυσιν νέων σχολείων· δυσχερὴς δὲ καὶ χαλεπὴ γίγνεται διὰ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ ἀσυμμετρίαν τῆς τῶν κατοίκων ἐπαυξήσεως ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους χώραις ὡς ἐκ τῆς ἐλευθέρως κινήσεως αὐτῶν, ἧς τὸ τέλος δὲν δύναται τις νὰ προῖδῃ. προσέτι δὲ δυσχερὴς καθίσταται καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι τῶν τε κατοίκων ἐν ταῖς πρὸς ἀνατολὰς ἐπαρχίαις οὐχὶ βεβαία εἶναι ἡ ἐνοίκησις καὶ οἱ ἐν ταῖς δυσμικαῖς, ταχέως συμπυκνούμενοι, ἐπὶ βιομηχανικὰ μάλιστα τρέπονται ἔργα. Χωρὶς δὲ τούτων ἐμποδῶν τῇ ἀναπτύξει ἐπὶ μᾶλλον γί-

γίνονται τὸ τῶν θρησκευμάτων κράμα καὶ αἱ ἐκ τῆς γλώσσης διαφοραὶ, ἕπερ ἀμφοτέρωθεν οὐ μικρὰς ἀλλοιώσεις ὑφίστανται.

Ἄμυδρως πως ἐσκιαγραφήθησαν αἱ ἐπιπροσθεῦσαι δυσχέρειαί τοις τὰ τῆς παιδείας διέπουσιν ἅμα μὲν περὶ τὴν τῶν διδασκάλων διαμόρφωσιν καὶ τὴν ὀρθὴν πρόνοιαν, ὅπως τὰ σχολεῖα ἔχουσι διδασκάλους, ἅμα δὲ περὶ τὴν διοργάνωσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Ἐάν δὲ ἰσχύῃ ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ καθόλου τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἡ μεσότης εἶναι τὸ ἀρίστον ἔργον τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας, ἡ δὲ κατὰ μικρὸν ἐπίτευξις καὶ ἀποδοχὴ αὐτῆς εἶναι σημεῖον ὑγιοῦς καὶ ἀληθοῦς ἀναπτύξεως, σπουδάζομεν καὶ ἐν τοῖς τὰ τῆς παιδείας ἀσφαλῶς καὶ δικαίως τὴν ὁδὸν ταύτην τρεπόμενοι τὴν μεσότητα νὰ ἐπιδιώκωμεν καὶ ταύτης χρῆσιν νὰ ποιῶμεν ἐν αὐτοῖς.

Ἄλλ' ἐάν μὴ σφάλλωμαι τῆς γνώμης, εἶναι, νομίζω, κίνδυνος, μὴ τις ἔντεχνος, καὶ ψευδής, ἀλλ' οὐκ ἀληθής ἡ μεσότης ἐν τοῖς σχολείοις ἦ καὶ χαυνῶται ἢ πρὸς τὰς κατωτέρας κοινωνικὰς τάξεις συνάφεια διὰ τοῦτο, ὅτι οἱ μὲν εὐφυέστεροι τῶν μαθητῶν ταχύτερον προάγονται, οἱ δὲ ἀμβλύτεροι ἢ ἄλλως πως κωλυόμενοι παῖδες ὑπολείπονται. Ἡ τοιαύτη δὲ τοῦ διδασκαλοῦ μέθοδος κατ' ἀνθρωπίνην μὲν δόξαν φαίνεται εὐεξήγητος, κατὰ δὲ τὴν παιδαγωγικὴν πλάνην, πολιτικῶς δὲ καὶ κοινωνικῶς σφάλμα, ἢ ἔτι μᾶλλον δυστύχημα. Γνώρισμός τις διδάσκαλος ἐξεῖπέ ποτε τὸν λόγον, ὅτι εὐθύνεται τῷ Θεῷ, ἐάν ὁ παῖς μὴ δύνηται νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράφῃ. Τὴν ἀλήθειαν δὲ τοῦ ρηθέντος λόγου ἐγὼ πρόθυμος ἀπεδεξάμην καὶ δὲν ὀκνῶ τὸ ἐπ' ἐμοὶ καὶ νὰ ὁμολογήσω, ὅτε, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσι παῖδες δι' οἵανδήποτε αἰτίαν τῆς τεταγμένης στερούμενοι παιδεύσεως, ἢ μὴ μεταλαμβάνοντες τῶν στοιχειωδεδεστώτων γνώσεων, ὑπαίτιον τούτου κρίνονται οἱ τὰ τῆς παιδείας ἐπιμελούμενοι καὶ ὑπομιμνήσκονται τὰ προσήκοντα νὰ μεριμνήσωσιν. Πρὸ παντὸς δὲ κρατύνοντες καὶ ἐπὶ μᾶλλον προδιβάλλοντες τὴν κατωτέραν βᾶσιν τῆς παιδεύσεως, ὀφείλομεν κατ' ἐμὴν γνώμην μετὰ μείζονος προθυμίας καὶ συντονώτερον νὰ σπουδάζωμεν, ὅπως καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς μάλιστα σχολείοις ἡ μεσότης ἐν τῇ τῶν παίδων παιδείᾳ τηρητῆται καὶ ἐπιδιώκηται, ἐάν πρέπει διαρκῶς ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔλου νὰ ἀποβῆται· τοῦτο δὲ ἄλλως δὲν ἐπιτυγχάνεται ἢ ἂν ὁ διδάσκαλος, μεθ' ὅλης τῆς παιδαγωγικῆς δυνάμεως πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν παίδων προσερχόμενος, πλήρης ἀγάπης καὶ προσηθείας πειρᾶται νὰ κατανοήσῃ ἑνὸς ἑκάστου τὸ ἰδιοφυὲς τῆς ψυχῆς. Οὕτω μὲν μεγάλα καὶ χαλεπὰ παρά τῶν διδασκάλων ἀπαιτοῦνται καὶ δὴ παρά τῶν διδασκόντων ἐν δημοτικοῖς σχολείοις μίαν μόνην ἔχουσι τάξιν, ἀλλὰ καὶ

σπανίως ὑπάρχει ἄλλο ἢ τὸ τοῦ διδασκάλου ἔργον, ἐν ἴσῳ μέτρῳ παρέχον τὴν ἐπαγγελίαν, τὴν ταύτης ἐκπλήρωσιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν χαρὰν, ἐὰν ὁ διδάσκαλος διαμεμνημένος ᾖ, ὅτι ὀφείλει τοὺς παῖδας μὴ μόνον λόγῳ νὰ διδάσκη, ἀλλ' ὅλως ψυχῇ τε καὶ διανοίᾳ νὰ προβάλλῃ αὐτοῖς ἑαυτὸν παράδειγμα. Ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τε καὶ τῇ κοινότητι. Τὰ δὲ διδασκαλεῖα ὑψηλὸν σκοπὸν προτίθενται νὰ μεταδώσωσι ταῖς οἰκείαις διδασκαλείς τὴν γνώμην ταύτην τῆς ἐκπληρώσεως μὲν τοῦ καθήκοντος, τῆς ἑαυτῶν δ' ἐγκρατείας καὶ τῆς ἐν μικρῷ πίστεως καὶ ὅλως τὴν ἀφοσίωσιν ὡς τιμαλφῇ καὶ ἔντιμον πανοπλίαν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ βίου αὐτῶν.

Πάντες δ' ἐνθυμώμεθα, ὅτι οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι μετὰ τῶν παντοίων σφαλμάτων καὶ φροντίδων αὐτῶν τότε μόνον νὰ ὑγιαίνωσι δύνανται, ἐὰν τὸ σχολεῖον ἐν πᾶσι τὸ ἑαυτοῦ καθήκον ἀκριβῶς ἐπιτελῇ· τὸ δὲ σχολεῖον τότε μόνον προκύπτει καὶ ἐπιδίδωσιν, ὅταν οἱ ἄνδρες αὐτοῦ, ἂν τε διευθύνοντες, ἂν τε ἐκτελεσταὶ τυγχάνωσιν ὄντες, ἐν αὐστηρῇ πειθαρχίᾳ καὶ κοσμιότητι, ἀληθείᾳ τε καὶ πίστει ἐπὶ τὰ πρόσω χωρῶσιν. Ἐν τούτοις ἔσμεν ἅπαντες μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι.

Ἐν τῇ σπουδῇ δὲ καὶ ἀμίλλῃ ταύτῃ καρτερῶς συνίστασθε, ἐργάζεσθε καὶ μὴ ἀποκάμνετε πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ εὐλογίαν τοῦ πλησίον.

Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

ΗΤΟΙ ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

«Ο ΦΑΙΔΩΝ».

ΥΠΟ Π. Α. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

καθηγητοῦ.

(16. συνέχ. τόμ. Γ'. σελ. 325).

24. Ἦδη ὁ Σωκράτης, σιγῆς παρεμπιπτούσης ἐπὶ πολλὸν χρόνον, εἰσέρχεται εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς περὶ ψυχῆς πραγματείας αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐξετάζονται καὶ διασαφηνίζονται ἀμφιβολίαι τινὲς τοῦ Σιμμίου καὶ Κέ-